

HÁROMSZÉK 1848-BAN, ÖNVÉDELMI HARCA NOVEMBER 12. – 1849. JANUÁR 5. KÖZÖTT (kronológia)

A szervezkedő, forrongó Háromszék

1848. április 2. – A pesti forradalom hírére, miután a háromszéki liberális nemesség mintegy 200 képviselője, többen a székely határőrtisztek közül, a háromszéki papság nagy része, **Apor József** és **Szentiványi György** követekkel – országgyűlési képviselőkkel – az élen **Alsócsernátonban** gyűlést tartottak. Az értekezleten annyi időre megjelent **P. Horváth Albert** főkirálybíró is, hogy bejelentse, április 11-re a székgyűlést összehívta.

A Víg huszár vendéglőben megtartott „népgyűlés” megvitatta a forradalmi eseményeket, a **Bethlen János-Jósika Lajos paktum** programját, és magáévá tette „*a törvényes szabadság idvét.*”

Április 11–12. – Háromszék törvényhatósági közgyűlése **Sepsiszentgyörgyön**. Az első olyan székgyűlés, melyen a néptömegek is részt vettek. A szabad ég alatt megtartott közgyűlés valóságos népgyűléssé alakult át. Az egyik központi téma a határőr székelyek kötelezettségeinek a rendezése volt, sokan a határőrség azonnali megszüntetését követelték. A felizgatott kedélyeket **P. Horváth Albert** főkirálybírónak sikerült lecsillapítania.

A népgyűlés az unió mellett elfogadta, hogy a közterhekből a hon minden egyes tagjának kötelessége részt vállalni, az úrbéri viszonyok kárpótlás mellett eltörlendők, polgári és vallásszabadság jár mindenkinek, meg kell szüntetni a határőrséget, és meg kell szervezni a nemzetőrséget.

Az országgyűlésre követeknek **Szentiványi Györgyöt**, **Berde Mózes**t, pótköveteknek **Hankó Dánielt** és **Donáth Józsefet** választották meg.

Április 19. – A király születésnapja. Fényes ünnepség **Sepsiszentgyörgyön**. Ugyanekkor volt a követválasztás, melyre nagy tömeg gyűlt össze. **Gál Dániel** és **Németh László**, Déváról hazajött ügyvédek lelkesítő beszédet tartottak. A feltűzött nép, tüntetőleg, nemzetiszínű zászlók alatt **Illyefalváig** kísérte a két szónokot, és még aznap őket is országgyűlési követekké választották meg.

Április második fele. – Társadalmi mozgalmak, földfoglalások.

A nagyborosnyói pap, **Benedek Áron** híradásában írta, hogy az „*új politikai események hatása Székelyhonunkban is felvillanyozá a kedélyeket. Élénk mozgalmakat látunk városokon, falvakon, de nem felbőszülés, hanem többnyire az öröm és fellelkesülés mozgalmait. Azonban a közrend Eldorádóról képezeleg, s némi communismusi álmokba ringattatik el a rosszakaró bujtogatók által.*”

Egy **április 6-i** jelentés azt tudatta, hogy a jobbágyok egy része „*csak vonogatólag kívánják megtenni hetenkénti robotjokat*”, azonban báró Apor Lázár altorjai gazdatisztje május 2-án már arról panaszkodott, hogy **április 24.** óta a határőrkatona magatartása fenyegető, a jobbágyokat agyonveréssel fenyegetik, nem engedik „*úrdolgára menni*”. A torjai határőrkatona ugyanakkor arra kényszerítették Apor Andrást és Józsefet, hogy a

közösség javára lemondjanak a Bálványos nevű erdejük és az ott lévő kaszálók egy részéről. Hasonló megmozdulásokról még számos háromszéki faluból érkezett jelentés.

Április 25. – Uzonban a 2. székely gyalogezred négy százada, melyet **Balás Konrád** vezérlete alatt Háromszékről kirendeltek, **Gál Dániel** és **Németh László** buzdító szavára megtagadta a szülőföld területének osztrák katonai parancsra való elhagyását. A fellázadt határőrök az összesereglett néppel a 15 szekér fegyvert, melyet a katonai parancsnokság ki akart csempészni, lefoglalták és fegyveres kísérettel **Sepsiszentgyörgyre**, a *Nemzet Házába* szállították.

Eközben **Sepsiszentgyörgyön** a főkirálybíró elnökletével a nemzetőrséget szervezték, itt érte a vezetőséget a lázadás híre.

Április vége. – A főkormányzó megbízásából gróf **Mikes János**, **Zeyk Károly** és **Berde Mózes** a **Kézdivásárhely** és **Sepsiszentgyörgyön** tartott népgyűléseken győzik meg a határőröket, hogy az elkobzott és a *Nemzet Házában* őrzött fegyverekre szükség van, nemkülönben a székely határőrök katonai segítségére is. **Berde Uzonban**, **Dálnokban**, **Kézdivásárhelyen** elhangzott szavai megértésre találtak.

Május hónapban tovább folytatódtak a társadalmi megmozdulások, a földfoglalások. Határfőri mozgalmak lángoltak fel **Kézdiszentléleken**, **Ozsdolán**, **Uzonban**, **Zalánban**, **Angyaloson**, **Esztelneken** 200 gyalogkatonára támadt rá **Szacsvai János** birtokára stb.

Május 5. – A május 29-re összehívott erdélyi országgyűlésre **Sepsiszentgyörgy** kövétenek **Demeter Józsefet** választották meg.

Május 11. – Követválasztás **Kézdivásárhelyen**. Erdély utolsó országgyűlésén a várost **Hankó József** és **Jancsó Ádám** képviselte.

Május 13. – *Elindult az első székely alakulat Hidvégen át Fogaras felé, kijelentve, hogy „készek (...) e hazának minden lakosait, mint testvéreiket a szabadság jóvoltában részesíteni, s velük együtt jó és balsorsban osztozni (...) a Magyar- és Királyföldön lakó magyar testvéreiket bárki ellen megvédeni nem fognak késni”.*

Május 19. – **Gr. Batthyány Lajos**, Magyarország miniszterelnökének felhívása a székelyekhez, hogy „a Szeged tájékára telepítendő elhatározott 12 000 fegyveres katonaságból állandó táborba siessenek”.

Május 21. – A háromszéki székelyek gyűlése **Maksán**. 30 tagú bizottmányt választottak, és küldtek Kolozsvárra, „hogy petitionálja a székelység dolgainak változtatását”.

Május 28. – **Gr. Batthyány Lajos** és a magyar kormány megbízásából a **Székelyföldön** két székely zászlóaljat toborzó **Gál Sándor**, **Klapka György** és **Hajnik Károly** **Sepsiszentgyörgyre** érkeztek. Az itt megtartott népgyűlésen „a nép lelkesen fogadta az ügyet, fegyvert kiálta és monda, hogy mindnyájan megyünk, de nemes, katona és jobbágy együtt”.

Május 30. – Népgyűlés **Alsócernátonban**. A kiküldött **Gál Sándort**, **Klapka Györgyöt** és **Hajnik Károlyt** a legnagyobb lelkesedéssel fogadták. **Háromszék** földjén e napon **Pünköszt Gergely** cs. kir. főhadnagy kihirdette a jobbágyfelszabadítást. Forradalmi tett volt, mert **Erdélyben** az országgyűlés csak június 6-án döntött a kérdésről, és a törvény hivatalosan, június 18-tól lépett érvénybe.

Gál Sándor és kiküldött társai népgyűlést tartottak még **Kézdivásárhelyen**, **Lemhényben**, **Szentkatolnán** és **Kovácsnán**. **Zágonba**, ahová ugyancsak „néptömegettől várattott”,

nem jutott el. A nép, a főkirálybíró hűvös fogadtatásáról tudomást szerezve, arra következett, hogy a főkormányzók állította meg útjában, és azért sietett el **Csikszékbe**.

Május vége, június eleje. – Több helységben nemzetőrség alakult. **Vargyason** május 22-én, mikor a népiskola alapkövét tették le ünnepélyes keretek között, a három választott nemzetőr hadnagy vezetése alatt „180-ra menő nemzetőrség” vonult fel, **Sepsibesenyn** a „helyi őrsereg” június 1-jén szentelte fel a saját nemzetiszínű zászlaját, és tette le az esküt **Kövér István** nyugalmazott huszár százados „előmondása” után. Június 4-én **Nagyborosnyó** „körülbelül 200-ból álló, s választott tisztekkel ellátott nemzetőri százada” szentelte fel a nemzetiszínű zászlaját. **Hidvégen** gróf **Nemes Ábrahám** buzdítására alakult meg a nemzetőrség. 140-en, „magyarok, oláhok, vegyesen írták bé magukat” és gyakorlatoznak a „négy kiszolgált hadfi” irányítása alatt.

Június első fele. – Folytatódtak és kiéleződtek a társadalmi ellentétek. A hónap elején **Imeccfalva**, **Oroszfalu** és **Uzon** határőrkatonaí és jobbágysági foglaltak területeket a nemes családoktól. **Kézdiszentléleken** a jobbágysági **Könczei Antal** gabonását rohanták meg, és hordták el a benne talált gabonát stb.

A Bécsből hazatért dálnoki **Lázár Mihály** panaszolta, hogy „a katonák gyűlölik a nemes embert, ittletünk nagyobb veszélyben van, mint bárhol Erdélyben. A nemes embert úton-útfélen fenyegetik öléssel, este nem is merünk járni (...) A jobbágyság is oly zabolátlan, nem fél senkitől... Itt a prókátorok, szegény nemesek, katonák a communismust hirdetik, egyenlőség és testvériség azt mondják. Ez azt teszi, hogy a vagyon is legyen egyenlő”.

Az ellentéteket mélyítette az a tény is, hogy a majorsági zselléreket mind a vármegyékben, mind a székely székekben a törvény nem szabadította fel. Továbbra is a régi helyzetükben maradtak, a föld tulajdonosává nem válhattak, és a „hétszám adására” köteleztettek, szolgálattal tartoztak az általuk használt földekért. „A bujtogatók által mindeddig communismusi álmokban ringatott proletáriátusok elfogultsága aggasztja jövőnket – írta **Benedek Áron.** – A majorságföldet és székely örökséget hétszámra bírt, valójában nagyszámú zsellérek, nem akarják megérteni, hogy az általuk egyezményileg használt fekvőjök őket nem illetné” meg. „Június óta több helységekben az ilyes zsellérek megtagadták a hétszám adást. Ebből szükségképp összeütközések következnek. A nyers tömeg bosszús.”

Több helyen megsokasodtak a jobbágykilakoltatások.

Június 2. – **Mihálcfalván** a fellázadt román parasztok megfélemezésére kirendelt háromszéki székely határőrök szembekerültek a lázadókkal. Az ellenszegülők közül valaki orvul a határőrökre lőtt. A sepsiszentgyörgyi **Móricz Sámuel**t találta el, aki súlyos sebébe bele is halt. (Másnap Gyulafehérváron katonai pompával temették el.) A feldühödött határőrök megtorlásul a tömegbe lőttek. A román parasztok közül tizenegyen haltak meg, kilenc pedig megsebesült.

Június 7. – A főkirálybíró jelentése a főkormányzókhoz, a háromszéki társadalmi ellentétek válságos állapotáról. Sürgeti a statárium engedélyezését.

Június 8. – A rendelet értelmében az **Erdélyben** felállítandó négy honvédszászlóalj egyik toborzási irodáját **Kézdivásárhelyen** állítják fel.

Június 14. – A főkormányzók engedélye alapján **P. Horváth Albert** főkormánybíró a szék területén négy rögtönítelő törvényszéket állított fel.

Június 16. – A statáriumot **Háromszék** összes falvában kihirdették. A nemesség egy kissé fellélegzett.

Június 20. – Sepsiszentgyörgyi **Nagy Elek** számvevő százados a hadügyminiszter felkérésére benyújtotta a katonáskodásra vonatkozó újjászervezési javaslatát, és pontosan számadatolt kimutatásokkal szemléltette a székely katonacsaládok megterhelő, éves kiadásait.

Június 21. – Megkezdődött a toborzás. Csak **Kézdivásárhely** lakosai közül 123-an jelentkeztek.

Július 1. – Gyűlés **Sepsiszentgyörgyön**. Az első népképviselői országgyűlésre Háromszék követeinek **Szentiványi Györgyöt** és **Berde Mózes**t választották meg. **Demeter József Sepsiszentgyörgy, Fábrián Dániel Kézdivásárhely, Gál Dániel Illyefalva, és Fejér János Bereck** országgyűlési képviselője lett.

„*Intézkedtek a már falvanként felállított nemzetőrség egyesítéséről és szabályozásáról is*”, ugyanakkor elhatározták, hogy 15 nap alatt minden fegyverfogható összeírnak és „*ezek közül rögtön egy mozgatható ezred alakítatik, mely mint egy negyedik székely ezred ministeri rendelkezés alá bízatik*”.

Július 16. – **Sepsiszentgyörgyre** jött báró **Vay Miklós** királybiztos.

Július 19. – Csíkszékéből visszatért a királyi biztos **Sepsiszentgyörgyre**. Látogatása és „*azon szíves hajlandósága, melyet a nép irányában mutatott (...) mindenkinek szívét, bizalmát első látásra megnyerte*”. A határőr katonák részéről egymást érték a petíciók, és ügyük érdekében a segítségét kérték.

Július 23. – A **Háromszékről** a szegedi táborba indított 2. gyalog határőrezred már **Kolozsváron** van, 25-én letette az esküt, és 30-án **Nagyváradon** át **Szolnok** felé ment, hogy onnan hajón szállítsák **Szeged** alá.

Július 26. – A székely huszárezred egyik osztálya érkezett **Sepsiszentgyörgyre**. A táborba indulókhöz **Sombori Sándor** ezredes tartott beszédet. **Marcant Ferenc** kapitány parancsnoksága alatt **Kisapoldon** tették le az esküt, és folytatták útjukat a **verbászi táborba**.

Augusztus 5. – Az összesített kimutatás szerint **Sepsiszekben** 1292, **Kézdiszekben** 2162, **Orbaiszekben** 1029, **Miklósvárszekben** 431 nemzetőr volt.

Augusztus 15. – A háromszéki, vagyis a **Rikánbelői ev. Református és Egység-hívő** (unitárius) **Kommunitás** benyújtotta az elemi oktatás megreformálásáról szóló javaslattervezetét.

Augusztus 17. – **Kossuth Lajos** székelyföldi kormánybiztosnak **Berzenczey Lászlót** nevezte ki, ugyanakkor felhatalmazta, hogy **Székelyföldön** egy önkéntes szabad lovascsapatot szervezzon. Melléje katonai tanácsadónak **Kossuth Gál Sándor** századost rendelte ki.

Augusztus 28. – Sepsiszentgyörgyi **Nagy Elek** százados miniszteri utasításra elkészítette és benyújtotta a hadsereg megreformálásáról, egy állandó és egy tartalékos sereg felállításáról szóló tervezetét.

Augusztus vége – szeptember eleje. – **Berzenczey** megkezdte a **Kossuth huszárezred** megszervezését.

Kolerajárvány **Közép-Háromszéken**. **Sepsiszentgyörgyön** például 285-en haltak meg, a közeli **Árkoson** 36-an. A kór **Nagyborosnyó** lakosságát szó szoros értelemben megtizedelte.

Szeptember 4. – **Urbán** alezredes, a 2. román határőrezred parancsnoka, bécsi útvjáról visszatérve **Naszódra**, felmondta az engedelmességet a magyar kormánynak. Eljárása **Háromszéken** megdöbbenést váltott ki. Hetedikén a **Brassóban** tartott szász székgyűlés is kijelentette, hogy nem ismeri el a magyar kormány fennhatóságát.

Szeptember 11. – A toborzók, **Berzenczey**vel az élen megérkeztek **Sepsiszentgyörgyre**, **Kilyénben** a **Székely-kúriában** szálltak meg.

Szeptember 12. – Toborzó népgyűlés **Szentkatolnán**. Ekkor hangzott el **Székely Gergely**, későbbi honvéddhuszár főhadnagy híressé vált felszólalása: „*Mutassuk meg mi, kik a nemesi jogok és kiváltságok élvezetében születünk, s ezen jogokat minden honfi testvéreinkkel készségesen osztottuk meg, hogy hazafias érzelemben és áldozatkészségben nemesek maradtunk. Mutassák meg azok is, kik eddig csak terheket hordozták, de most egyenjogú testvéreink, hogy a nyert jogok nem méltatlanokra pazaroltattak*”.

Szeptember 16. – Közgyűlés **Sepsiszentgyörgyön**, ahol elhatározták a határörzés terhének a megosztását a katonarendűek, a jobbágyok és a nemesek között. Ennek értelmében az örökös felerészben a határörkatonákra, felerészben a jobbágyokra és nemesekre hárult.

Szeptember hava. – „*Válságos hónap*” volt, de csendesen telt el. **Háromszéken** „*nem volt személy és vagyonbátorság elleni kihágás, s habár volt is némi feszültség a fegyverviselő székely és az immunis nemes osztály között*”, ez nem járt következményekkel.

Megalakult a 120 tagú **Nagykomité**, melynek radikális ellenzéki szárnya a **Kiskomité**. Az utóbbi vezetője **Gál Dániel**, ideológusa **Bíró Sándor**, a rétyi református pap volt.

Az agyagfalvi gyűlés és a kivonuló székely tábor

Október eleje. – Vészteljes hírek az erdélyi románok mozgalmairól. **Berzenczey** látva a román népfelkelés kiéleződését, október 16-ra összehívta **Agyagfalvára** a **Székely Nemzetgyűlést**.

Háromszéken a székek szintjén és a falugyűléseken megbeszéléseket tartottak arról, hogy az **agyagfalvi réten** mind a határország, mind a nemzetország meg fog jelenni. A rend fenntartására a határörtisztek vezetése alatt a 2. gyalog határőrezred 4. századát rendelték ki. Az előkészületeket **Berde Mózes** országgyűlési követ irányította.

A szék vezetősége mielőtt a nemzetgyűlésre távozott, ideiglenes tisztséget nevezett ki **Gidófalvi János** széki jegyző, **Pap Mihály** nyugalmazott őrnagy személyében.

Október 4. – A kézdi- és orbaiszéki katolikus papság **Ozsdolán** ünnepélyesen letette az esküt a magyar alkotmányra és a király iránti hűségre.

Október 6. – **Anton Puchner**, Erdély főparancsnoka megtiltotta a székely katonaságnak és tiszteknek, hogy részt vegyenek az agyagfalvi gyűlésen. **Puchner** felhívását részben a postán, részben **Sombori** ezredes lakásán, **Sepsiszentgyörgyön** lefoglalták.

Október 12–13. – A **háromszéki falvak** népe, a küldöttek útnak indultak **Agyagfalva** felé. 13-án „nyoltz napi eleséggel **Lemhényből** (...) öszvesen 48-an” mentek el. „Ebből 4 visszajött a **Két Szekeressel** együtt, 44 ott maradt a táborba (és ezek is hazajöttek 2-dik 9-ber, 1848.)”.

Október 16–18. – A *Székely Nemzetgyűlés* **Agyagfalván**, mintegy 60–70 000 résztvevővel.

Amíg a Székely Nemzetgyűlés tartott, **Háromszék** ideiglenes vezetői minden erejükkel a szék önvédelmének a megszervezésére összpontosítottak.

Október 18. – **Puchner** ostromállapotot hirdetett **Erdélyben**.

Az **Agyagfalvára** összesereglett székelyek a radikális forradalmárok buzdítására az azonnali hadbalépést követelték. A nép **Gál Sándort** vezérkari főnökké, **Sombori Sándor** ezredest fővezérnek választotta.

Október 19. – A mintegy 30–35 000 emberből álló székely sereg három dandárba oszta, egyik **Fehéregyháza**, a másik **Marosvásárhely**, a harmadik **Vajdaszentinán** felé tartott. Megütköztek az ellenséggel **Radnót** mellett, **Marossárpataknál**, **Vajdaszentivánnál**, **Gernyeszegnél**, **Magyarsárosnál** (több **háromszéki**, elsősorban **erdővidéki** esett el a nem várt támadásban), elfoglalták **Szászrégent**. Mikor híre jött, hogy **Gedeon** altábornagy seregével **Marosvásárhely** ellen indult, a közben megcsappant székely tábor a város védelmére sietett, azonban november 5-én vereséget szenvedtek. A vesztes tábor felbomlott, **Erdély**, kivéve **Háromszéket**, a császáriak kezére került.

A **háromszéki** századok egy része, a **sepsiszékiek Nagy Dániel** főhadnagy, a **kézdíszékiek** szentkatolnai **Cseh Sándor** őrnagy vezetésével **Fehéregyháza**, illetve **Héjjasfalva** irányába vonultak. A **szentléleki** és **berecki** századokat a **pálosiak** csendesítésére rendelték ki, azonban útközben az **erkedi** felkelőkkel csaptak össze. A **sepsiszékiek Semsey Tamás** által vezetett századát **Segesvár** behódoltatására **Hétúrra** küldték, de a **hétúri Tanoroknál** 50 pollák és a felfegyverkezett falusiak hátba támadták a gyanútlan századot. Mintegy 8–10 **sepsiszéki** esett az öldöklés áldozatává. A székelyek táborában **Fehéregyháza** és **Héjjasfalva** mellett a kolera is felütötte a fejét, és szedte az áldozatait. Ez a tábor is, minden jelentősebb eredmény nélkül, a hónap végével felbomlott.

Háromszék az agyagfalvi gyűlés után

Október 23. – A hazatérő szék vezetői, **Berde Mózes**, **P. Horváth Albert** és **Demeter József** átveszik **Háromszék** irányítását.

Megalakult a háromtagú központi kormány. A polgári vezetés **Berde Mózes** kezén maradt, a katonai parancsnok **Nagy Imre**, a 11. székely huszárezred alezredese, az élelmezési biztos pedig **Demeter József** lett.

Október 25. – A háromtagú központi kormány aláírásával kiadott utasítás 18–50 éves fegyverbe szólította a férfiakat, a fegyveres alakulatok megszervezését, illetve a régebiek újjáalakítását sürgette.

Október 27–28. – Megindultak a falvakból az első csapatok a **kökösi hídhoz**, **Miklósvárszék**, **Bardocfiúszék**, **Hidvég** térségébe. Rövid időn belül örkordon védelmez-

te **Háromszék** határait a **Rikától Hidvégen, Aldobolyon, Kökösen át a Bodzai- és Ojtozi-szorosig.**

Október 30. – Néggyűlés, amelyen **Háromszék** kormánya közzétette az agyagfalvi határozatokat, mindenkit egyenlő állampolgárnak nyilvánítanak, és a szék „*polgári hatalma*” alá helyezik.

A központi kormány népfelkelést hirdetett, mentességet csak a polgári tisztviselők, a papok és iskolamesterek, a szerződéses szolgák élveztek. A fegyveres erők parancsnoki funkciójában megerősítették **Nagy Imre** alezredest.

Október 31. – **Berde Mózes** köriratban értesítette a falvakat és a városokat, hogy a *Központi Bizottmány* tanácskozásai nem titkosak, az azokon részt venni kívánókat szívesen fogadja. A nép élt is ezzel a joggal, a novemberi értekezletek, tanácskozások valóságos népgyűlésekké alakultak át.

November eleje. – **Berde Mózes** a népgyűlést megelőzően értekezletet tartott **Sepsiszentivánban**, de tanácskozások voltak **Sepsiszentgyörgyön, Kézdivásárhelyen, Alsócsenátónban, Eresztevényen** is.

Az események alakulásában főszerep jutott a *Kiskomitének*, amely maga köré tömörítette a radikálisokat. Ide tartoztak **Gábor Áron, Turóczi Mózes, Fábrián Dániel, Pap Mihály, Gál Sándor, Vida Dániel, Macskási Antal, Gyárfás Károly, K. Horváth Ignác, Cseh Ignác** stb.

November 4. – **Berde Mózes**szel az élen a központi kormány az esetleges ágyúöntés kérdésében tárgyalást folytatott **Gábor Áron**nal, a kézdívási helyi üstgyártó **Turóczi Mózes**szel és a csernátoni **Végh Antallal**.

November 9. – A *Kossuth huszár*ok gyűlése **Sepsiszentgyörgyön**. Kimondták, hogy **Berzenczey László** eltávozta után **Gál Sándor** százados legyen a parancsnokuk.

Háromszék önvédelmi harca

November 11–12. – *Honvédelmi Bizottmányi* és népgyűlés **Sepsiszentgyörgyön**. Az önvédelemmel kapcsolatos alapvető kérdéseket tárgyalták. Újraválasztották a szék vezetőségét, **Berde Mózes** kormánybiztosi minőségében, továbbra is a polgári ügyekért felelt, a közben hazatért **Dobai Károly** ezredest, a 2. székely határőrezred parancsnokát, katonai vezetőnek, **Demeter Józsefet** és **Mihály Józsefet** élelmezési biztosoknak választották. Bevezették a katonai irányítást, felállították a rögtönítélő bíróságot. Kimondták feltételelesen az önvédelmet, és megtették az erre vonatkozó intézkedéseket.

Háromszék el szerette volna kerülni a fegyveres összetűzést. Ezért **Puchner** tábornokhoz címezve a *General Commandó*hoz átíratot intéztek, melyben hangsúlyozták, nincs ok a császári seregek beavatkozására, mert a szék területén teljes a rend.

November 13. – Az öttagú küldöttség – **Béldi Gergely, Nagy Elek, Székely István, Serester Mózes, Gyárfás Dávid** – az átíratral, hogy azt **Puchner**nek személyesen kézbesíthessék, **Brassóba** utazott. A várparancsnokságon jelentkeztek, ahol parlamentereket meg nem illető módon fogadták őket. A válasz megérkeztéig a küldöttséget őrizet alatt tartották.

November 15–16. – Újabb székgyűlés **Sepsiszentgyörgyön**. Ekkor jelentette ki a nyilvánosság előtt **Gábor Áron**, hogy ágyút önt.

November 19. – Hazaérkezett **Puchner** válaszával a küldöttség. A fenyegetőző levél tudtára adta a **háromszékieknek**, amennyiben nem hódolnak meg, fegyverrel fogja arra kényszeríteni őket.

November 20. – Előkészületi gyűlés **Sepsiszentgyörgyön**. A 23-ra kitűzött székgyűlés témáját vitatták meg.

November 23. – Nagygyűlés **Sepsiszentgyörgyön**. Megvitatták **Puchner** ultimátumának is nevezhető válaszát. A katonai vezetés inkább az önvédelem feladása mellett érvelt. A puszkapor hiányára, a készülő ágyúk gyenge voltára hivatkozott. A **Kiskomité** tagjai ellenszegültek, kijelentették, a puszkaport már gyártják **Kézdivásárhelyen**. Az ágyúk mellett kiállt a jelen lévő **Gábor Áron**, aki kijelentette, ha ágyúja az első próbáléveskor célt téveszt, a második lövésnél maga áll céltáblának.

A végső döntés elmaradt. A vezetőség úgy határozott, felhívással fordul a falvakhoz, hogy azok döntsenek az önvédelem vagy a feladás mellett, és a válaszok értelmében, az öt nap múlva tartandó székgyűlésen fog véglegesen dönteni.

November 25. – **August Heydte** dragonos kapitány árulók segítségével elfoglalta **Erdővidék** legtöbb faluját. Az árulásban részes volt **Erdővidék** parancsnoka, **Balás Manó** volt császári őrnagy is. A falvakat megsarcolták a román felkelők, **Ürmös**, **Nagyajta**, **Miklósvár** stb. nemesi lakjait kirabolták. **Bardocszéket** megkímélték, csak **Rauber Ferdinánd** báró udvarházát dúlták fel.

Az események fő mozgatói, a **Kiskomité** tagjai **Kézdivásárhelyen** proklamációt szerkesztettek. Minden fegyverforgató férfi számára az önvédelemben való részvételt kötelezővé tették. Futárok vitték a falvakba a felszólítást, hogy a fegyvert fogók 28-án jelenjenek meg **Sepsiszentgyörgyön**, mert a székgyűlésen a veszélyeztetett Háromszék önvédelméről döntenek.

November 26. – A **Bodzán** az ellenség **Száva** volt határőr számvevőtiszt vezetésével megtámadta a székely határőröket. A **sepsiszentgyörgyi** határőrök közül, egyes adatok szerint ötöt, mások szerint mintegy 8–13-at megöltek. Csak főhadnagyuk, **Benkő Sándor** menekült meg. Céljuk az volt, hogy **Zágonnál** betörve két nap alatt **Kézdivásárhelyt** foglalják el. Tervük azonban meghiúsult.

Hidvég mellett az ellenség meglepi a 80 fős székely különítményt, amely visszavonulásra kényszerült. Az ellenség túsokat szedve, visszavonult **Földvára**ra.

November 27. – A hétfői vásár napja. A támadások híre felháborodást, izgatottságot keltett. Nyilvánvalóvá vált, az ellenséggel tárgyalni nem lehet.

A **Kiskomité** felszólította **Sombori Sándor** ezredest, hogy 24 óra alatt alakítsa meg a háromszéki tábornot, mert ellenkező esetben a fejével felel. „...erre a nép el van készülve, mert már megunta a késedelmezést és tétlenséget, mely Önök(nek) a népet elárult politikájukból származott” – olvasható a felszólításban.

Balás őrnagyot saját katonái elfogták, és **Sepsiszentgyörgyre** kísérték. A nála talált iratok bizonyították, hogy áruló.

Kézdivásárhelyen **Turóczi Mózes** és **Végh Antal** alsócsernátoni mesterember, akik **Bodvajban** nem láttak feltételeket az ágyúöntéshez, **Kovács Dániel** főbíró irányításával, hogy ágyút önthessenek, a városban réz és pénz gyűjtésébe kezdtek.

November 28. – A fegyverbe szólított nép özönlött a székgyűlésre. Az ezres tömegek elárasztották **Sepsiszentgyörgy** piacterét.

Balázs Manó felett követelték az azonnali ítéletet. A hadbírótság összeült, de a türelmetlen, feldühödött tömeg kiragadta a tereméből, és a népitélet végzett vele, ősi székely szokás szerint darabokra tépte.

Gábor Áron bemutatta az ágyúit. Ezeket az előbbi napon hozhatta **Sepsiszentgyörgyre**, mert **Erdővidékre** már 25-én beütött az ellenség. Rajtuk az utolsó simításokat és felszerelésüket **Kiss János** harangöntő műhelyében végezték el.

Az ágyúpróba a székház fölötti magaslaton sikerült.

Közben folytatódott a székgyűlés, amely egyhangúlag kimondta a fegyveres önvédelmet. A **Központi** Kormányon belül a szék polgári igazgatását **P. Horváth Albertre** és **Berde Mózesre**, a katonait pedig **Dobai Károly** ezredesre bízták.

A haderő főparancsnoka **Dobai Károly** volt, hadsegédje pedig **Gál Sándor**. **Sombori** huszárezredes segédjévé **Gál Dánielt**, **Nagy Imre** alezredes mellé pedig **Potsa Ferencet**, **Cseh Sándort** és **Hankó Dánielt** jelölték ki.

Határoztak arról is, hogy a parancsszegőket, ha birtokos, vagyonek Kobzásra, ha vagyontalan, főbelövással büntetik. Hasonlóan halálbüntetéssel sújtják, aki a táborban rendet bont, vagy onnan gyávaságból megszökik. A hadi dolgokban csak a **Katonai Kormánytól** kapnak rendeletet, és nem utolsósorban „*senkinek a legutolsó csepp véréig magát megadni hazaárulás vétke alatt nem szabad*”.

November 29. – Az ellenséges csapatmozgások hírére a székely sereg kiindult **Sepsiszentgyörgyről**. **Dobai**, **Sombori** és **Nagy Hidvég** felé, **Nagy Dániel** és **Sárosi Ferenc** a **bodzai** őrvonal megerősítésére. Még aznap összecsapások voltak mindkét helyen. **Bodzáról** az ellenség megfutamodott.

Árapatak és **Hidvég** között az előőrson álló **Klement** őrnagy csapott össze **Heydte** seregével. A közel két és fél óras tüzelés után visszavonulni kényszerültek. A **Heydte** vezette, mintegy 250 császári katonával és 80 dragonyossal az élen a több mint 2500 fegyveres román sereg **Árapatakot** kirabolta, **Béldi Gergely** házát felgyújtotta, majd megrakottan **Földvára** vonult.

November 30. – Az első csata **Hidvégnél**. Megszólalt **Gábor Áron** ágyúja, amelynek hangja óriási lelkesedést váltott ki. Az ellenség megfutamodott. A székelyek pár órára elfoglalták **Földvárt** is, mintegy válaszként az előző napért a falut felgyújtották, néhány ház porig égett. A zsákmány 300 szuronyos, illetve vadászfegyver, pár ezer töltény, puskapor és 2090 font réz volt.

Berde Mózes körlevele a szék négy alkirálybírójához, a székely tábor élmezőnye céljából. „*Háromszék lelkes népére kell mindenben támaszkodnunk (...) elesésre van szükség, kenyérre, húsrá, aztán zsoldra, és ezt a helységeknek kell beszolgáltatniuk, mert midőn saját gyermekei harcolnak, megéhezniök nem szabad.*”

December eleje. – Kézdivásárhely valóságos arzenállá válik. **Kantában** salétrom-, a városban **Szacsvai János** irányításával löporgyár indult be. **Gábrányi József** gyógyszerész gyutacsot gyártott. November 29. és december 16. között 74 514 puskagolyót és 68 ágyúgolyót készítettek. **Sepsiszentgyörgy** városában november vége és április elseje között 111 560 töltényt állítottak elő. **Gábor Áron Kiss János** harangöntő és a helybeli mesterek segítségével megkezdi a négy ágyú öntését és szerelését *harangmasszából*.

Elkészült a kézdivásárhelyiek két fontos *kicsi ágyúja*, melyet **Turóczi Mózes** irányításával **Végh Antal** és **Dummel Ferdinánd** öntött. Felszerelésében a helyi mesterek segítettek. Az ágyú már az első hidvégi csata után *szolgálatban* volt, és **Hidvégnél** a **Butyka Tamás** nyugalmazott százados vezette alakulat gyalogosait fedezte.

December 3. – **Dobai Károly** főparancsnok **Pap Mihály** nyugalmazott őrnagyot **Erdővidék** nemzetőreinek a főparancsnokává nevezte ki.

December 4. – **Pap Mihály**, **Dózsa Dániel** és **Kővári László** a nemzetőrség megszerzésében jelentős eredményeket ért el.

December 5. – **Erdővidéken** **Pap Mihály** vezetésével **Szárزازajta**, **Bodos**, **Nagybaccon**, **Kisbaccon**, **Magyarhermány** nemzetőrei **Bibarcfalvára** vonultak, hogy az Olton túl **Ürmösnél** az ellenséget megtámadják.

A **háromszékiek** támadása. Elfoglalták **Nyént** és **Bodolát**. Az ellenség feladta **Prázsmárt**, amely 300 forint sarcot fizetett és garanciaként 6 túszt adott. A császáriak **Szászhermány**nál összpontosították a haderejüket.

Sombori ezredes **Aldobolyból** kiindulva **Szászhermányt** támadta meg és foglalta el. A jelentés szerint az ágyúzás estig tartott. Az ütközetben négy székely katona esett el. Az ellenség 19 halottat, 17 sebesültet és 13 foglyot vesztett. A győztes székelyek zsákmánya az ellenség egyik puskaporos szekere tele töltényekkel és mintegy 100–150 fegyver volt.

Hidvég térségében **Butyka** őrnagy serege reggel 8 és délután 3 között szorványos tűzharcban állt az ellenséggel. Előnyt egyik fél sem szerzett, de a székelyekre nézve eredménynek számítható, hogy az ellenséget ezen az oldalon fenntartották, és **Sepsiszentgyörgyön** nyugodt körülmények között folytathatták az ágyúk öntését és felszerelését.

December 6. – Szorványos ágyúzások **Hidvég** térségében.

Heydte támadása **Erdővidéken**. A nemzetőröktől elszedett 368 fegyverrel visszavonult a **Rikába**. **Pap Mihály** biztatására a megalakult szabadcsapat, köztük a **köpeciek** is az ellenséggel cimboráló **Daniel Imre vargyasi** kastélyát elfoglalták. **Daniel Imre** menekülni kényszerült. **Heydte** cselhez folyamodott, néhány megvesztegetett és félrevezetett egyénnel **Pap** őrnagyot elfogatta.

A katonai vezetés tudta nélkül a **Kiskomité** tagjai gyűlést tartottak **Eresztevényben**, és elhatározták, hogy **Háromszék** katonai vezetőit ráveszik **Brassó** megtámadására. Azzal érveltek, hogy a székelység kifogyott az élelemből, és **Fogarás** felől a szűkebb völgy könnyebben védhető volna az ellenséggel szemben.

December 7. – **Botfalu** és **Földvár** ismét a **háromszékiek** kezére került.

Puchner lemondott a **Nagyvárad** felé tervezett előretörésről, és jobbnak látta haderejének csaknem felét **Háromszék** ellen küldeni. Míg az erősítést várta, **Gedeon** tábornok nem

is intézett újabb támadást **Háromszék** ellen, de nem múlt el nap halottakat és sebesülteket okozó összetűzések nélkül.

December 8. – Kísérlet **Csíkszék** felkeltésére. A *Kiskomité* kezdeményezésére egy 120 gyalogosból, 18 huszárból és egy ágyúból álló különítmény indult ki **Kézdivásárhely**-ről, hogy fegyveres demonstráció segítségével **Csik-** és **Gyergyószék**et a császáriak ellen fordítsa. A **Csíkszék**et „*pacifikáló*” **Dorschner** a különítményt három század katonával feltartóztatta, **Bíró Sándor** rétyi papot és **Medvés Joachimot** elfogta, és **Csíkszeredába** hurcolta.

A katonai vezetők haditanácsa. A *Kiskomité* nyomására arról tanácskoztak, hogy megtámadják-e **Brassót**. A főtisztek nemkívánatosnak ítélték a tervet, féltek, hogy prédahadjárat lesz, a székelyek kirabolják, és elpusztítják a várost. Másrészt elégtelennek tartották a haderejüket egy ilyen vállalkozáshoz. A felizgatott tömeg fenyegetőzni kezdett, és követelték az azonnali **Brassó** elleni támadást. **Dobai** engedett a nyomásnak és a mintegy 8000 fős sereg meg is érkezett a város közelébe, a **Tömös** partjára. Ekkor hozta a hírt a futár **Jakó Dániel**, hogy **Erdővidék**re betört az ellenség és **Pap Mihály** őrnagy fogságba esett. **Brassó** megmenekült. A **háromszéki sereg** szülőföldje megvédésére sietett.

December 9. – A **Köpec-Felsőrákos** közötti csata. **Köpec** elpusztítása.

Két részre osztott székely sereg indult **Heydte** ellen, az Olt két partján, **Erdővidék-re**. **Dobai** az Olt bal oldalán haladt **Ürmös** felé. **Klement György** és **Butzi Alajos** a jobb parton, **Nagyajta–Köpec** vonalán haladt. A kezdeti sikereken felbátorodva nem várták be **Dobai** nagyobb seregét, rátámadtak **Heydte** több mint 5000, más adat szerint 8000 fős seregére. A megütköző székely csapatról az adatok eltérőek. **Benedek Áron** úgy számolt be, hogy egy ágyú fedezete mellett 250 honvéd a XII. zászlóaljából, 30 Mátyás-huszar és néhány száz nemzetőr ütközött meg. **K. Horváth Ignác** a két említett százados elbeszélése után azt tartotta, hogy vezényletük alatt az „*ágyú 2 részleges tüzéri fedezettel*”. 500 erdővidéki lándzsásból, 170 szuronyos honvédből és 37 Mátyás-huszárból állt. A főütközet a köpeci hídnál volt. **Heydte** győzelmével végződött. Az elesettekről a források eltérőek. A győztes ellenség 19 vagy 27, esetleg 36 katonáját veszttette el. A székelyek közül **Heydte** szerint 20, **Benedek** szerint 5, **K. Horváth** szerint 7 esett el.

A győztesek megszállták **Köpecet**. Kihirdették, hogy a faluban senkinek sem lesz bánatódása. A fegyvereket beszedték. Este az osztrák dragonyosok a falut felgyújtották, majd a táborukhoz tartozó románokkal és szászokkal a fegyvertelen lakosságot gyilkolni kezdték. A mészárlásnak 51-en estek áldozatul, köztük a császári egyenruhás nyugalmazott cs. kir. százados, **Frankendorf Ferenc** is. Neki sem kegyelmezett a vérszagra éhező ellenség.

December 10. – **Gedeon** 600 katonát indított **Heydte** segítségére, és újabb erősítéseket várt **Segesvár** és **Kőhalom** térségéből. A **brassói haderőnek** megparancsolta, hogy azonnali támadást indítsanak **Háromszék** ellen. Mindaddig, míg az erősítései meg nem érkeznek, el akarta odázni az ütközetet **Erdővidéken**.

K. Horváth Ignác százados egy lovas osztállyal **Nagyajtaig** ment. Innen küldte portyázni **Donáth Lajos** tizedest, aki a **Barót vizén** túl táborozó dragonyosokkal tűzpárbajba keveredett. Jelentése szerint az ellenség **Felsőrákoson** alul, a **Kormoslángos** jobb partján táborozott.

Alkonyatkor **Nagyajtára** érkezett **Gál Sándor** százados a csapataival. **Dobai** ezredes is küldött erősítésként másfél század fegyveres székelyt „*illő láncsás adalékkal*” és két ágyút **Gábor Áron** vezetése alatt.

Heydte levele a **Nagyajtán** táborozókhoz. **Köpec** felégetésére hivatkozva feltétlen megadásra szólította fel a **háromszékieket**. **Heydte** levelét még aznap **Sepsiszentgyörgyre** küldték.

December 11. – **Macskási Antal** készült, hogy **Sepsiszentgyörgyről** egy kisebb csapattal **Csíkszékre** induljon. Terve, hogy a csíkiakat **Háromszék** oldalára állítsa. (Mikor kiindultak, egy ágyút is vittek magukkal, de ez a második próbálkozás sem sikerült. **Dorschner** ezredes **Macskásit** elfogatta, és bebörtönözte, 1849. január 1-jén szabadult. **Kozma Alajos** főhadnagy segítette kiszökését a börtönből.)

December 12. – Előkészületek az ütközetre. A **Gál Sándor** vezette sereg két részre oszolva indult a **Rika** felé. **K. Horváth** lovas osztálya **Butyka** őrnagy parancsokságával 150 szuronyos és 500 lándzsás székellyel **Közéapajta**, **Szárarajta**, **Telegdibacon** vonalon **Barót**ot érintve **Olaszteleken** át a **Rika patak** völgyéig vonult.

Gál egy osztály **Mátyás-huszárral**, **Máday** főhadnagy 120 fegyveressel és 400 lándzsással, valamint két ágyúval **Miklósvár**ig ment.

December 13. – **Sepsiszentgyörgyön** tárgyalták a **Heydte**-féle „békeajánlatot”, de a támadást nem állították le.

A győztes csata **Rikánál**. **Heydte** szerint a **háromszéki** haderő 8000 gyalogosból, két egység huszárból és 4 ágyúval rendelkező tüzérségből állt. **Benedek Áron** három, míg a résztvevő **K. Horváth Ignác** csak két ágyúról tett említést. A csatát a **Kossuth-huszárok** döntötték el. Az ellenség halottainak számát **Benedek** 297-re, **K. Horváth** mintegy 260-ra tette. A zsákmány 103 vágómarha és 3 mázsa lőpor volt. A székelyek kezére kerültek **Heydte** sebtében a felsőrákosi parókián hagyott iratai is. Ezekből szerez az elszigetelt **Háromszék** valamelyes tudomást az erdélyi eseményekről.

A feldühödött köpeciek visszavágtak, felégették **Ágostonfalvát**.

December 14–19. – Viszonylagos csend. A csata után **Erdővidék**, a **csángó falvak** és a legtöbb **Felső-Fehér megyei** falu **Háromszék** ellenőrzése alatt állt. Védvonaluk centruma **Aldobolynál**, jobb szárnya **Rákosnál**, a bal pedig **Hétfalunál** volt.

December 14. – **Gál Sándor** seregével **Barót**, **Olasztelek** és **Miklósvár** térségében helyezkedett védállásba, előőrsei **Rákos** környékén tanyáztak.

Gábor Áron kihasználja a fegyvernyugvás napjait, és folytatja az ágyúk öntését **Kiss János** harangöntő műhelyében.

Gál Sándor és **Gál Dániel** végrehajtotta a tisztújítást **Bardocfiúszékben**. Alkirálybírónak báró **Rauber Nándort** választották meg. **Miklósvárszékben** meghagyták tisztségében **Henter Sándort**.

December 15. – **Háromszék** rendezni próbálja viszonyait a **barcasági falvakkal**. **Prázsmáron Hétfalu**, **Szenpéter**, **Botfalu**, **Földvár**, **Höltövény**, **Szászmagyarós**, **Apáca** és **Prázsmár** kinyilatkozta, hogy a magyar felelős kormányt elismerik, és megtartják a jószomszédi viszonyt. Továbbá a háromszéki vezetők kijelentették, hogy a magyar forra-

dalom nem szándékozik elnyomni a nemzetiségeket, ellenkezőleg, legyen az román vagy szász, az elnyert szabadságban „minden népeket” részesíteni kívánnak.

December 16. – Tanácskozás a „*a nemzet házában*”. A választmány a megghiúsult „*csiki próbálkozást*” tárgyalta. Kiáltványt szerkesztettek **Csikszék** főkirálybírójához, **Balás Lajos**hoz, és átíratban követelték **Dorschner** ezredestől, hogy az elfogott követeket engedje szabadon. Ekkor hozta a hírt az illyefalvi **Csorja János** nagyenyedi diák, hogy **Bem József** győzedelmesen közeleg. A hírt sokan kétkedve fogadták, de „*általában jó hatással volt*” **Háromszékre**.

December 17. – Feltehetően **Heydte** vereségének és **Bem** előretörésének hírére **Dorschner** szabadon engedte az elfogott **Bíró Sándort** és **Medvés Joachimot**.

December 18. – **Schurrter** tábornok vezetésével megérkezett az új osztrák haderő. Egyesülve **Gedeon** hadaival létrehozta a számbeli és technikai fölényt, mellyel térdre kényszeríthette a védekező **Háromszéket**.

December 19–21. – Kisebb-nagyobb összecsapások, ágyúzások **Háromszék** határvonalain

Egyik ilyen volt a **Bölonbe** vonult **K. Horváth Ignác** csapata és az **Apáca, Szászmezőgyörös** közötti **Kopactetőre** vonult 200 ellenséges sorkatona és mintegy 2000 fős román tábor előőrsei, valamint a portyázó huszárak közötti összetűzés. Az ellenség a **datki erdő** felé különböző útvonalakon elmenekült. Mikor az éj leple alatt összetalálkoztak, egymást ellenségnek véelve, tűzpárbajba kezdtek, minek eredménye hét halott és sok sebesült lett.

Sárosi Ferenc százada és **Bikfalva környéki** falvak népéből alakított zászlóalja **Felső-Fehér megye** falvait tartotta felügyelet alatt. A 46 Kossuth-huszárja és a mintegy 50 fős honvédjé egészen **Hétfaluig** portyázott, össze-összetűzve az ellenséggel. Ennek ellenére a császáriaknak sikerült benyomulniuk **Hétfaluba** és **Földvára**ra.

Nagyszebenben nyomtatott hamis **Kossuth Hírlapot** és **Közlönyt** juttattak be **Háromszékre**, hogy az álhírekkel félrevezessék a népet.

December 20. – Az ellenség **Hidvégnél** megtámadta **Háromszéket**, de valószínűleg a nagy havazó miatt a támadás megghiúsult.

December 22. – **Gál Sándor** kis számú csapatával **Ürmös** mellett megverte az 5–600 fős polák csapatot, **Miklósvár** mellett szétverte a román felkelőket. Az ellenséget **Szászhermányig** üldözte. Többször megtámadták a **Földvárnál** táborozó ellenséget is.

December 23. – **Sepsiszentgyörgyön** bizottmányi gyűlést tartottak.

Gábor Áron annak ellenére, hogy őt az ágyúk öntése mellé rendelték, de „*itten S. Szentgyörgyön oly mesterek vannak, kik a megrendelt ágyúk öntését és felszerelését hiba nélkül fogják bevégezni, ő reája pedig a táborba sokkal nagyobb szükség volna*”, kérte, hogy **Barótra** a **Gál Sándor** táborába vonulhason.

Ugyanezen a napon az ellenség betört **Erdővidékre** és **Olasztelek** után, mert a meglepett Kossuth-huszárak visszavonultak, egészen **Hidvégig** elfoglalta **Erdővidéket**.

December 24. – A döntő csata **Hidvégnél**. A székely csapatokat **Sombori** ezredes vezette. **Nagy Imre** alezredes a tartalékkal **Előpatak** térségében tartózkodott. **Heydte** szerint a székely haderő három gyalogos zászlóaljából, két század huszárból és 8 (!) ágyúval rendelkező tüzérségből állt. (Túlzás a nyolc ágyú, legfennebb 3–4 lehetett – a két bodvaji vas-,

a kézdivásárhelyi kicsi- és esetleg a Kálnoki-féle, még kisebb ágyú – ugyanis december 30-án **Gábor Áron** írta **Berde Mózes**nek, hogy „a négy 3 fontos ágyúk első Januáriira leendő megkésztésében” ígérte csak akkor válthatja be, ha a megígért harangokat öntésre megkapja, „különben – írta – füstöt vet ügyekeztem”).

A támadást az osztrákok indították meg. Jelentékeny erőfölényüket viszonylag könnyen kihasználva visszavonulásra kényszerítették a **háromszéki seregeket**. **Schurrter** császári tábornok vezetésével az ellenség győzedelmeskedett. Az érzékeny veszteség megrendítette Háromszéket.

A veszteség okait elsősorban abban látták, hogy a tisztek mintegy felét a táborozó embereknek a közelgő Karácsonyra szabadságra engedték. Azzal érveltek, az ellenség úgyszemint támad az ünnepekre való tekintettel, de lehetett a hazabocsátásokban szándékosság is. **Berde Mózes**t kétségbeejtette az intézkedés, a tömeges elbocsátásokban a fegyelem felbomlását látta. Az ellenséggel való szembenállás pozitív esélyeivel kapcsolatban a főtisztek bizonytalanok voltak, a háttérben inkább a császáriakkal való békekötés lehetőségeit latolgatták. Elhanyagolták **Sombori** ezredessel az élen a döntő csatára való csapatkoncentrálásokat. A háromszékiek között a hosszú táborozás miatt eluralkodott a fáradtság, sokan hazakiváncsoltak, voltak olyanok is, akik engedély nélkül hazaszöktek.

A csatavesztés nem jelentette, hogy **Háromszék hadereje** felbomlott, az továbbra is megmaradt, és a táborozók, ha megcsappant számmal is, de tovább védelmezték a szék határvonalait. Nem engedték, hogy az ellenség a lábát betegye **Háromszék**re.

December 26. – Az utóbbiról tanúskodik **Veo**en császári főhadnagy jelentése. A megijedt tisztt, habár **Prázsmárt** elbarikádozta, látva **Háromszék** erősödő csapatmozgásait **Nyén, Bodola, Tatrang** és **Bodola** vonalán, az esetleges támadástól félve **Brassó** főparancsnokától kért erősítést.

A honvédelmi bizottmány **Kézdivásárhelyen** ülésezett. A szökések meggátolására intézkedést foganasítottak. Elhatározták, hogy a tábort csak a hadiorvos és a csapatparancsnok engedélyével lehet elhagyni. Akinek nincs ilyen igazolása, azt visszakisérik a táborba, és hadbírótság elé állítják.

Közben folyt a népfölkelés szervezése. A bizottmány parancsba adta a falvak vezetőinek, hogy veszély esetén lármafákat gyűjtsanak, verjék félre a harangokat, a nép pedig a kijelölt helyeken gyülekezzék. Innen a kinevezett védpontparancsnokok vezetésével a védhelyekre, az **Eresztevényi tetőre, Besenyőre, Karatna** mellett a **Büdöshegyre, Kézdivásárhelyen** a puskaporos toronyhoz, **Lécfalva** mellett, **Várhegyre** és **Zágonba** vonuljanak.

A **háromszékiek** csapata visszavonult **Hétfaluból**.

A fegyverszünet kieszközlése végett és a béke feltételei fölötti egyezkedések megkezdése ügyében **Bialis Ferenc** és **Münster József** hadnagy küldöttségben járt az ellenség vezérénel.

December 27. – **Berde Mózes** levele a falvak bizottmányaihoz. Követelte, hogy a tábor szökevényeit a falvaikban ne tőrjék meg, a katonai fegyelmet erősítsék, és a harci szellemet továbbra is tartsák fenn.

December 28. – **Háromszék** teljes bizottmányi gyűlést tartott. Kidolgozták azokat az alapkívánalmakat, amelyeket a békeszerződés megkötésénél a legfontosabbnak tartottak.

A **Bialis Ferenc** vezette választmány megfogalmazta a 12 pontba foglalt békeszerződés szövegét. Ennek értelmében **Háromszék** népe a fegyvereit megtarthatja, az **Erdővidéken** elkobzott fegyvereket az ellenfél visszaadja, idegen katonaságot a szék területén nem tűrnek meg, hadisarcot nem fizetnek. Az **Erdővidéken** okozott károkat a General Commando térítse meg, az önkéntesek és a Kossuth-huszárok mentelmet élveznek és bántódásuk nem lehet, a szék lakosai közül senkit a korábban történekeért kérdőre nem vonhatnak. A hadifoglyokat egymás között kicserélik, a császáriak szabaddá teszik a közlekedést a szék és a környező helységek között, a tárgyalások alatt a fegyveres tevékenység szünetel, a **Brassó** környéki magyaroknak békét biztosítanak, bántódásuk nem lesz, és jogtalan megterheléseket nem rónak ki rájuk.

A bizottmányi ülés egy 24 tagú békebizottságot jelölt ki, ez pedig egy 12 tagú választmányt, melyre a megállapított 12 pont szövegének a megfogalmazása hárult.

December 29. – Elkészültek a békepontok. A szék a két fél közötti tárgyalások levezetésére **gróf Mikó Imrét** kívánta volna meghívni, ugyanakkor békefeltételeit a General Commandóhoz is el szeretne volna juttatni.

December 30. – Ezért **báró Szentkereszti Zsigmond** huszár százados és **Gyulai Lajos** követségben járt, de **Gedeon** tábornok azzal utasította vissza a követeket, hogy csak a feltétel nélküli megadás esetén ad útlevelet **Nagyszebenbe** és **Kolozsvárra**. A további békealkudozásokkal pedig **Heydte** századost hatalmazza fel.

December 31. – Az összeült 24 tagú bizottmány kijelölte a **Heydté**hez induló békeküldöttséget.

1849. január 1. – **Béldi Gergely** elnökletével **Nagy Ferenc**, **Gödri Ferenc** református papok, **gróf Kálnoki Imre**, **Bialis Ferenc**, **Székely Dávid**, **Cseh Imre**, **Varga Mihály**, **Jancsó Elek**, **Gyárfás Dávid** és **Pap György** Földváron **Heydte** elé terjesztették a háromszékiek békeszerződési javaslatait.

A császári százados elfogadta tárgyalási alapul a feltételeket, de mindegyikhez megjegyzéseket fűzött, és azokat próbálta érvényre vinni. Beleegyezett abba, hogy **Háromszéket** nem szállja meg, hogy a volt székely határőrök megtarthatják a fegyvereiket, de a Kossuth-huszárok és a XII. honvédszászlóalj lefegyverzését és a székből való eltávolítását, az ágyúk megsemmisítését, az önkéntesek fegyverzetének és felszerelésének az átadását követelte. Ugyanakkor parancsba adta azt is, a szék polgári és katonai vezetői 4-én jelenjenek meg előtte, hogy a december 2-án trónralépett új császárra, **I. Ferenc Józsefre** a hűségüket letegyék.

Január 2. – A visszatért küldöttség előadta a tárgyalások eredményeit. A radikálisok körében elégedetlenséget váltott ki a békeegyezmény, ők hallani sem akartak a békekötésről. A **Kiskomité** tagjai közé tartozó **Gábor Áron**, féltve ágyúit a megsemmisítéstől, feldúltan kirohant a gyűlésteremből, és dühében ágyúit a székházra akarta szegeztetni. Végül azokat biztonságos helyre menekítették, **Alsócsernátonban** rejtették el. A Kossuth-huszárok, a XII. honvédszászlóalj és az önkéntesek sem voltak hajlandók a fegyverletétellel. A békekötés híre **Kézdivásárhelyen** is felháborodást váltott ki.

A **Kiskomité** minden ellenkezése dacára a békebizottság igent mondott az egyezményre. A **Béldi Gergely** vezette küldöttség **Árapatakra** ment, ahol osztrák részről **Gedeon**

tábornok, **Háromszék** nevében **Béldi Gergely** és a küldöttség nyolc tagja ratifikálta az okmányt.

Január 3. – Az *árapataki szerződés* kitételének eleget tevő **Háromszék** vezetősége, mert a falvakra menekült huszárokat, honvédeket és önkénteseket a nép bújtatta, **Aldobolynál Heydte** jelentése szerint csak 2 vas-, 1 kis ércágyút (a Kézdivásárhelyen öntöttet), 1 szakállas lövészeret, 81 fegyvert, 40 pisztolyt és 46 roszt lovat adtak le.

Jelentésében a császári százados arról is beszámolt, hogy a kiküldött kémek jelentései szerint a székely katonák **Sepsiszentgyörgyre** és **Kézdivásárhely** térségébe vonultak vissza, a nemesség elsősorban **Bikfalván** és **Uzonban** táboroz. A honvédek, a huszárok, megszegték a szerződést, s ha nem adják le fegyvereiket, keresztültör az ellenségen.

Január 4. – **P. Horváth Albert** főkirálybíró és a főtisztek letették **Gedeon** előtt a hűség esküt. Ezzel az önvédelmi harcok idején vállalt szerepük megszűnt.

A békekötőkről sok ellentétes vélemény alakult ki. Sokan árulóknak kiáltották ki őket. Ez azonban nem igaz, ha el is akarták kerülni a fegyveres összetűzést a császáriakkal, sok tekintetben mérsékeltebbek voltak a forradalmi *Kiskomitével* szemben, az adott körülmények között vállalkozásuk és hozzáállásuk nélkül elképzelhetetlen lett volna **Háromszék** helytállása és önvédelmi harca. Azt, hogy nem voltak árulók, bizonyítja az a tény is, hogy a kormány **Berde Mózes** **Szeben vidéki** kormánybiztossá nevezte ki. **Dobai Károly** és **Sombori Sándor** szerepéről a radikális **Macskási Antal** ismerte el a *Honvéd* 1849. január 5-i, 8. számában, habár a „*gépiesség bizonyos nemével*”, de hazafi módra teljesítették a kötelességüket. **Bíró Sándor**, a másik republikánus forradalmár is elismerőleg szólt **Dobai** ezredesről. Ő, aki nem forradalmi meggyőződésből, hanem a „*nemzet kérésére*” állt az élre, „*nemzetét el nem árulá, saját akaratát, meggyőződését is hűn feláldozza a nemzet közakarátának, s épp ezért minden haditervei, rendezései, védő és támadó rendszerei, mindenkor fényes győzelemre vitte a sereget*”.

Január 5. – A fegyverviselő székely katonákat **Sepsiszentgyörgyre** rendelték, hogy másnap **Brassóban** ők is letegyék a hűség esküt. Kevesen és inkább a félénkebbek jelentek meg, azonban **Gál Dániel** buzdító és lelkesítő szónoklatára megfordultak, és hazamentek, megtagadták az eskületételt.

Január 6. – **Puchner** kiáltványban fordult a székelységhez, és örömet fejezte ki a „*székely nemzet megtérése fölött*”. Így akarta a császár iránti lojalitásukat feléleszteni, de eredménytelenül.

Január 7. – **Gedeon** minden **háromszéki** faluból két, ötven éven felüli, de hatvan éven aluli embert rendelt maga elé. Alaposan kikérdezte őket az *árapataki szerződés* pontjairól, elmagyarázta és kioktatta őket, majd mint a falvak képviselőivel, velük is letette a hűség esküt.

A békepontokat az egyik fél sem tartotta be. **Heydte** betört **Erdővidékre** és feldúlta a **bodvaji vashámort**. **Sárosi Ferenc** kis seregével betört a **Barcaságra**, és szuronyrohammal **Szászhermányt** támadta meg.

A békekötéssel és a szék vezetőségének az eskületételel **Háromszék** önvédelmi harca befejeződött, de nem adta fel magát. Földjére, mint láttuk, ellenség nem tehetette be a lábát megtorolatlanul. **Háromszék** megtartotta és megőrizte szabadságát. És már nem sokáig

kellett kétségek között élnie, a január 10-e utáni napokban megérkezett a hírekért decemberben árutakon kiküldött *Macskási Antal* és *Gyárfás Károly*. Hozták **Bem** parancsát, hogy *Gál Sándort* az I. székely gyalogezred ezredesének, *Gábor Áront* pedig főhadnaggyá nevezte ki. Kiáltványában a székelyeket felszólította, hogy gyülekezzenek *Gál Sándor* köré.

Január 15. – Tanácskozás **Kézdimartonfalván**. A *Kiskomité* vezetésével az élen egyhangúlag felmondták az árapataki szerződést. Érvként azt hozták fel, hogy az ellenség megszegte a szerződést, feldúlta a vashámorokat, hadisarcot vetett ki, és nem nyitotta meg a szabad utat **Brassó** felé. A **kézdimartonfalvi** határozatot és azt a rendeletet, hogy a honvédek, a Kossuth-huszárok a következő hajnalban **Kézdivásárhelyre** gyülekezzenek, 14 lovasfutár vitte szét a falvakba. Ezzel **Háromszéken** a szabadságharc új szakasza kezdődött meg, de ezt már nem egyedül, hanem **Bem József** tábornok oldalán vívta meg.

Összeállította: Demeter Lajos

Ütközet a Tömösi-szorosban, 1849. június 20. Litográfia Nyepokojcsickij könyvéből

